

Krzysztof KOŚCIAŃSKI*

Geneza i rozwój piłki nożnej w Częstochowie do 1918 roku

Streszczenie

Rozkwit gospodarczy Częstochowy na początku XX wieku przyczynił się do rozwoju sportu w mieście i okolicach. Przybycie do częstochowskich fabryk pracowników z różnych regionów i państw zaowocowało powstaniem kilku drużyn piłkarskich. Gdy tylko powstały pierwsze namiastki klubów, mecze rozgrywano również z drużynami z innych miast – m.in. Piotrkowa, Sosnowca czy Łodzi. W tym okresie najwięcej spotkań rozegrały drużyny fabryk: La Czenstochovienne; Motte, Meillassoux et Caulliez; oraz Peltzer et Fils. Również młodzież reprezentująca I Gimnazjum Polskie, Gimnazjum Filologiczne czy byłe Gimnazjum Rządowe rozgrywała mecze piłkarskie. Brak infrastruktury oraz kadry trenerskiej były wyraźnie widoczne w początkowej fazie rozwoju piłki nożnej w Częstochowie.

Słowa kluczowe: piłka nożna, Częstochowa, piłka nożna podczas zaborów.

Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie początków piłki nożnej w Częstochowie do 1918 roku. Przełom XIX i XX wieku to rozwój miasta. Na skutek warunków lokalnych, polityki rządowej, eksploatacji zasobów naturalnych okolice Częstochowy stały się ważnym ośrodkiem przemysłowym. Utworzenie kolei warszawsko-wiedeńskiej, której tory przebiegały przez Częstochowę, spowodowało, że stała się ona ważnym w Królestwie Polskim miastem, do którego przyjeżdżali do pracy ludzie nie tylko z regionu, ale i z zagranicy. Miasto i okolice rozwijały się również kulturalnie. Powstawały szkoły, muzea, biblioteki oraz lokalna prasa. Również sport częstochowski ma swoje początki w tamtym okresie. Pierwsze zawody sportowe odbyły się w 1887 roku z okazji otwarcia kortów tenisowych

---

* mgr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; k.koscianski@ajd.czyst.pl

w obrębie fabryki Peltzer et Fils (późniejszy Welnopol). Pierwszym klubem sportowym w Częstochowie byli Częstochowscy Towarzysze i to ich można nazwać pionierami sportu. W zakresie stanu badań problematykę piłki nożnej w Częstochowie do 1918 roku podejmowali w swoich publikacjach Eligiusz Małolepszy oraz Jan Nowak¹. Należy również wspomnieć Stefana Gajosa oraz Annę i Pawła Wojciechowskich – na łamach prasy częstochowskiej z okresu po II wojnie światowej publikowali oni artykuły, które zawierały informacje dotyczące piłki nożnej z tego okresu.

Metody i problemy badawcze

W przygotowaniu pracy zostały wykorzystane następujące metody badawcze: analizy źródeł historycznych, syntezy oraz porównawcza.

Wysunięto następujące problemy badawcze:

1. Jak przebiegał rozwój piłki nożnej w Częstochowie do 1918 roku?
2. Jakie warunki wpłynęły na powstanie drużyn piłki nożnej w Częstochowie?

Wyniki i dyskusja

Piłka nożna w Polsce swe początki miała w okresie zaborów. Za jednego z pionierów tej dyscypliny można uznać Henryka Jordana, który w swoich podróżach po Europie zachodniej – przede wszystkim po krajach Wielkiej Brytanii – poznał jej kanony. Był pomysłodawcą utworzenia w Krakowie parku zabaw i gier, gdzie rozegrano jeden z pierwszych meczów piłki nożnej. Na początku XX wieku dyscyplina ta rozwijała się we wszystkich zaborach, co miało przełożenie na powstawanie klubów piłki nożnej. Rozwój piłki nożnej na terenie zaboru rosyjskiego przebiegał wolniej niż w pozostałych zaborach. Było to spowodowane między innymi niskim usportowieniem całej carskiej Rosji. Pierwszym polskim klubem piłki nożnej w Królestwie Polskim była Łodzianka, która – po zatwierdzeniu statutu w 1909 roku – zmieniła nazwę na Łódzki Klub Sportowy. W 1910 roku rozpoczęło się współzawodnictwo w lidze łódzkiej – były to pierwsze rozgrywki ligowe w zaborze rosyjskim².

Częstochowa na przełomie XIX i XX wieku administracyjnie znajdowała się pod zaborem rosyjskim, w granicach Królestwa Polskiego. Miasto przeżywało okres rozkwitu gospodarczego. Szybki rozwój przemysłowy spowodował wzrost

---

¹ E. Małolepszy, *Aktywność sportowa mieszkańców Częstochowy w czasach Biegańskiego*, [w:] J. Sętowski, *Władysław Biegański (1857–1917). Częstochowski lekarz, naukowiec i społecznik*, Częstochowa 2007; J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie w latach 1887–1939* (praca doktorska), AWF Wrocław 1973.

² J. Hałys, *Polska piłka nożna*, Kraków 1986, s. 24.

liczby ludności. Od 1880 roku w ciągu dwudziestu pięciu lat liczba mieszkańców wzrosła z 18 do 60 tysięcy³. Leżąca na szlaku kolei warszawsko-wiedeńskiej Częstochowa stała się ważnym węzłem kolejowym. Na rozwój miasta wpłynęło wybudowanie takich zakładów przemysłowych, jak: huta stali i żelaza w Rakowie, fabryka La Czenstochovienne w Blesznie, przedzalnia wełny – wybudowana przez francuską spółkę Motte, Meillassoux et Caulliez – przy ulicy Krakowskiej, czy fabryka Peltzer et Fils w dzielnicy Stradom. Do pracy w fabrykach przyjeżdżali Polacy, ale również pracownicy z zagranicy. W zakładach tych funkcjonowały miejsca kulturalno-rozrywkowe dla pracowników, zrodziło się przy nich również piłkarstwo częstochowski. Wraz z przybyciem fachowców z innych państw zaczęto organizować drużyny piłkarskie przy fabrykach. Pierwsze z nich powstały przy fabrykach: La Czenstochovienne; Motte, Meillassoux et Caulliez; oraz Peltzer et Fils⁴.

Pierwszą drużyną zorganizowaną na wzór klubu piłkarskiego był zespół La Czenstochovienne, który powstał w 1906 roku. Od 1909 roku zmieniono jego nazwę na Towarzystwo Footballowe Częstochowianka. W skład zarządu klubu wchodził: R. Widera – prezes, H. Zdziennicka – sekretarz, Emil Kreter, Bronisław i Władysław Lechowscy, W. Lis, Zygmunt Widera, Stanisław Wizner oraz Francuzi Jemelner i Delemecaux⁵. W drużynie występował następujący piłkarze: Emil Kreter, Bronisław i Władysław Lechowscy, Walerian Lis, Jan Pałuba, Popowski, Zygmunt Widera, Stanisław Wizner, oraz Francuzi – Florian Deremaux, Gemeiner i bracia Frieman. Drużyna ta ćwiczyła na podwórzu domów urzędniczych w dzielnicy Ostatni Grosz. Liczne skargi mieszkańców zmusiły dyrekcję fabryki do przydzielenia drużynie piłkarskiej placu w obrębie zabudowań fabrycznych. Po uporządkowaniu terenu powstało tam pierwsze w Częstochowie boisko do gry w piłkę nożną⁶. Ważnym momentem dla rozwoju piłki nożnej w Częstochowie było przybycie do fabryki pięciu monterów urządzeń włókienniczych – byłych piłkarzy zawodowych klubów angielskich Nottingham Forest i Manchester City. Byli to Dood, Black, Never, Norton i Frank Smalay. Frank Smalay, były bramkarz Manchesteru City, okazał się skutecznym trenerem i organizatorem spotkań piłkarskich. Z jego inicjatywy latem 1911 roku doszło do spotkania drużyn fabryk La Czenstochovienne i Pelzer et Fils. Z tej okazji pojawił się również afisz, na którym widniało tej treści zaproszenie: „Wielki match footballowy!!! Częstochowianka kontra Peltzery!!! Początek w niedzielę o godz. 6 wieczór na Wrzosowiaku na placu Lehmana. Przybywajcie Panowie i Panie! Będzie piękne używanie”. Wokół boiska zgromadziło się przeszło pół tysiąca widzów. Zwyciężyła drużyna Częstochowianki⁷. Tego samego

³ J. Górecki, *Jak spędzano czas wolny w Częstochowie na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] M. Batorok, J. Sętowski (red.), *Almanach Częstochowy*, Częstochowa 2000, s. 85.

⁴ J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie...*, s. 61.

⁵ Tamże, s. 62.

⁶ E. Małolepszy, *Aktywność sportowa mieszkańców Częstochowy...*, s. 136.

⁷ „Częstochowski Tygodnik Regionalny 7 Dni” 2004, nr 7, s. 6.

roku Częstochowianka odbyła swoje pierwsze mecze wyjazdowe. W Radomsku uległa piotrkowskiej Manufakturze 3:1 (wystąpiła w tym meczu w białoczerwonych kostiumach). Kilka tygodni później wygrała w Piotrkowie 5:1 z Hutą Szkła Hortensja⁸. W 1914 roku, jak donosi „Goniec Częstochowski”, piłkarze Częstochowianki „zdobyli szampionat Częstochowy pobijając wszystkie znajdujące się w mieście towarzystwa”. Po zdobyciu mistrzostwa wyjechali (5 czerwca 1914 roku) na mecz do Sosnowca, gdzie zmierzyli się z Towarzystwem Sportowym Union⁹. Mecz odbył się 7 lipca w niedzielę, a zwyciężyła drużyna gospodarzy – 2:0. Po zawodach drużynę Częstochowianki zaproszono do ogrodu Zacisze na kolację, po czym odprowadzono ją na pociąg¹⁰. W 1915 roku 30 maja o godzinie 16.00 na placu koło rzeźni, przy ulicy Jasnej odbył się mecz pomiędzy drużyną Częstochowianki (w biało-zielonych barwach) oraz uczniami byłego rosyjskiego rządowego Gimnazjum z Częstochowy pod nazwą Korona. Gimnazjaliści wystąpili w czarno-żółtych kostiumach. Zwyciężyła (3:1) bardziej doświadczona drużyna Częstochowianki¹¹.

Fot. 1. Drużyna piłki nożnej Towarzystwa Footballowego Częstochowianka. Czwarty od prawej stoi kapitan zespołu R. Widera, między chorągiewkami siedzi bramkarz S. Wizner – 1911 r.

Źródło: J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie w latach 1887–1939* (praca doktorska), AWF Wrocław 1973, s. 418.

⁸ „Częstochowski Tygodnik Regionalny 7 Dni” 2004, nr 8, s. 6.

⁹ „Goniec Częstochowski” 1914, nr 181, s. 5.

¹⁰ „Goniec Częstochowski” 1914, nr 189, s. 5.

¹¹ „Goniec Częstochowski” 1915, nr 138, s. 2.

Przy fabryce Motte, Meillassoux et Caulliez zorganizowano drużynę, która posługiwała się nazwą Blich. Zawodnicy trenowali w obrębie toru kolarskiego nieistniejącego już związku Częstochowskich Towarzyszy i przy fabryce Peltzer et Fils¹². Treningi przy fabryce na Stradomiu zaowocowały wspólnymi występami obu fabryk przeciwko innym drużynom. Miało to miejsce podczas pierwszego międzymiastowego meczu w Częstochowie. Redakcja „Gońca Częstochowskiego” w wydaniu z dnia 10 października 1908 roku błędnie podała, iż odbędzie się mecz kółka szachistów pomiędzy łódzkim Towarzystwem Union i połączonymi drużynami fabryki Mottów i Peltzerów¹³. Już w kolejnym numerze sprostowano, iż chodzi o mecz piłki nożnej, który odbył się 11 października o godzinie 14.30 na placu przy fabryce Mottów¹⁴. Kolejny mecz reprezentacja fabryk rozegrała z Towarzystwem Sportowym Turing Club z Łodzi. Odbył on się 1 listopada 1908 roku o godzinie 15.00, również na placu fabryki Mottów. Piłkarze z fabryki Motte, Meillassoux et Caulliez 24 kwietnia 1910 roku ulegli na własnym boisku członkom Zjednoczonego Klubu Footballistów z Łodzi – 1:5¹⁵. Zaiste, ciekawy precedens miał miejsce w Łodzi. W dniu 23 marca 1912 roku odbyła się premiera reportażu filmowego z meczu piłki nożnej pomiędzy zespołami Newcastle Łódź a Spartan Motte Częstochowa, nagranych prawdopodobnie przez właściciela kina z Łodzi¹⁶.

Młodzież częstochowska próbowała gry w piłkę nożną, w wolnych chwilach podpatrując robotników uprawiających ten sport. Wynikiem tego było utworzenie szkolnego zespołu przy I Gimnazjum Polskim w Częstochowie G. Kościńskiego. Przyjął on nazwę Gimnazjalny Klub Footballowy Częstochowa. W drużynie występowali: bracia Borowscy, Ekiert, Alfred Franke, Grot, Jan Gruszczyński, Józef Parczyński, Jan Piwowarski, Raszke, Sobrański, Ziemiński. Młodzież realizowała grę w piłkę nożną na terenie placu artyleryjskiego przy koszarach 7 i 8 pułku piechoty. Po kilku tygodniach przygotowań rozegrała mecz z Częstochówką, przegrywając 1:14¹⁷. Młodzieżowe drużyny powstały również przy gimnazjum filologicznym W. Szudejki oraz przy byłym rosyjskim Gimnazjum Rządowym (późniejsze Gimnazjum Towarzystwa Opieki Szkolnej – TOS). Rozgrywały one mecze głównie pomiędzy sobą. Pomimo zimowych warunków, 19 grudnia 1915 roku o godzinie 14.00 mecz rozegrały drużyny wychowanków Gimnazjum G. Kościńskiego i wychowankowie byłego Gimnazjum

¹² J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie...*, s. 62.

¹³ „W niedzielę nadchodzącą o godz. 2 i pół po poł. w fabryce Mottów, kółko szachistów rozegra Match Jovt Ball między łódzkim Towarzystwem «Union» i towarzystwem sportowym mieszanym fabryk Mottów i Peltzerów. Po Matchu ma nastąpić jeszcze kilka innych spotkań” – „Gońiec Częstochowski” 1908, nr 278, s. 2.

¹⁴ „Gońiec Częstochowski” 1908, nr 279, s. 3.

¹⁵ „Gazeta Częstochowska” 1910, nr 111, s. 2.

¹⁶ K. Kasprzak, *Produkcja filmowa w Częstochowie w I połowie XX wieku*, [w:] M. Batorek, J. Sętowski (red.), *Almanach Częstochowy*, Częstochowa 2010, s. 142.

¹⁷ E. Małolepszy, *Aktywność sportowa mieszkańców Częstochowy...*, s. 137.

Rządowego. Dochód ze sprzedaży biletów został przeznaczony na rzecz pomocy dla niezamożnych uczniów szkół miejskich¹⁸. Kolejne spotkanie pomiędzy gimnazjami odbyło się 9 kwietnia 1916 roku. Tym razem koalicja uczniów dyrektorów Koźmińskiego i Szudejki, występująca w czarno-żółtych strojach, wygrała 3:1 z uczniami dyrektora Płodewskiego TOS¹⁹. W rewanżu, który rozegrano 15 października 1916 roku, zwyciężyli uczniowie gimnazjum TOS – 3:0²⁰. Gimnazja wystawiały również wspólną reprezentację. Na placu ćwiczeń gimnastycznych u zbiegu ulic Jasnej i Centralnej (obecnie Waszyngtona i Śląska) trzy gimnazja męskie: TOS, W. Szudejki oraz G. Koźmińskiego zmierzyły się z drużyną pod nazwą Kraft, składającą się z żołnierzy Batalionu Mosbach²¹. Mimo iż było to dość ciekawe wydarzenie sportowe, nie ma o nim więcej informacji. Gimnazjum Polskie kontakty utrzymywało również z drużynami z innych miast. Najczęściej rozgrywano mecze z gimnazjum Panowna z Piotrkowa Trybunalskiego oraz Rosyjskim Progimnazjum z Sosnowca. To ostatnie uległo częstochowskiej młodzieży 5:1²².

Fot. 2. Drużyna piłki nożnej Gimnazjalnego Klubu Footballowego Częstochowa – 1913 r.

Źródło: J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie...*, s. 419.

¹⁸ „Goniec Częstochowski” 1915, nr 304, s. 2.

¹⁹ „Goniec Częstochowski” 1916, nr 83, s. 2.

²⁰ „Goniec Częstochowski” 1916, nr 236, s. 3.

²¹ „Goniec Częstochowski” 1916, nr 264, s. 4.

²² J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie...*, s. 73.

Przy Stowarzyszeniu Rzemieślniczo-Przemysłowym działały sekcje sportowe – w tym piłki nożnej, która rozpoczęła treningi 25 czerwca 1914 na specjalnie do tego przygotowanym boisku. Mieściło się ono na wydzierżawionym na tę okazję placu przy zbiegu ul. Jasnej i Centralnej. Treningi odbywały się we wtorki i piątki w godzinach 19–21²³. Była to jedna z pierwszych zorganizowanych i cyklicznych form uprawiania piłki nożnej na terenie Częstochowy.

Jednym z pierwszych kół ogólnosportowych w Częstochowie był Sporting Club Częstochowa. Zrzeszało się w nim środowisko obcokrajowców pracujących na terenie Częstochowy. Celem koła, oprócz uprawiania wszelkich sportów (w tym piłki nożnej), było stworzenie zgromadzenia towarzyskiego. Jako siedzibę wybrano park powystawowy, wynajmując na ten cel teren tenisowy na dnie suchej sadzawki, w pobliżu znajdującej się tam wówczas restauracji Pod Kogutkiem. Skład zarządu przedstawiał się następująco: Leon v. Reyher – prezes, Leon v. Aghen – wiceprezes, Wacław Orosman – sekretarz, Leon Weinberg – skarbnik, oraz dwaj komisarze w osobach Stanisława Szalurskiego i Feliksa Chapuisa²⁴. Brak dalszych informacji o tym klubie może być związany z wybuchem I wojny światowej i opuszczeniem miasta przez jego działaczy.

Na początku 1917 roku powstało Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Piechur”. Organizowało między innymi mecze piłki nożnej dla celów charytatywnych. Na początku sierpnia 1917 roku zostało rozwiązane, ponieważ – według naczelnika powiatu częstochowskiego – wbrew postanowieniu ustawy rozwijało działalność polityczną²⁵.

Duży wpływ na popularyzację piłki nożnej, a zarazem poznanie jej przepisów, miała Wystawa Przemysłowo-Rolnicza, która odbyła się w Częstochowie. Wystawa została otwarta 5 sierpnia i trwała do 3 października 1909 roku. Odwiedziło ją ponad pół miliona osób, co świadczy o jej randze. Dla jej urozmaicenia przygotowano program sportowy pod kierownictwem Władysława Pytlańskiego. W programie tym znalazł się również mecz piłki nożnej. Istnieją rozbieżności, kiedy i pomiędzy kim był on rozegrany. W swojej pracy Jan Nowak napisał, że mecz odbył się w sierpniu pomiędzy Łódzkim Klubem Sportowym a Klubem Sportowym Korona Warszawa²⁶. Natomiast „Gazeta Częstochowska” dwukrotnie na swoich łamach zapowiadała trójmecz pomiędzy Warszawskim Kołem Sportowym, Łódzkim Klubem Sportowym (ŁKS) i Częstochowianką, który miał się odbyć 5 września 1909 roku²⁷. Pewne jest, że doszło do meczu pomiędzy ŁKS Łódź a Warszawskim Kołem Sportowym, złożonym z zebranych chłopców kilku warszawskich drużyn, m.in. Korony, Merkurego i Stelli. Zwyciężyli zawodnicy ŁKS – 2:1, mimo przedmeczowych perypetii. Po przybyciu

²³ „Goniec Częstochowski” 1914, nr 174, s. 4.

²⁴ „Goniec Częstochowski” 1914, nr 115, s. 3.

²⁵ „Goniec Częstochowski” 1917, nr 112, s. 4, nr 178, s. 2.

²⁶ J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie...*, s. 263.

²⁷ „Gazeta Częstochowska” 1909, nr 31, s. 1; nr 32, s. 1.

na stację w Częstochowie cała drużyna ŁKS została aresztowana przez żandarmerię. Mimo interwencji organizatora Władysława Pytalsińskiego, zawodnicy przesiedzieli czternaście godzin w areszcie pod zarzutem przemytu druków propagandowych oraz materiałów wybuchowych. Kilka godzin przed meczem zostali wypuszczeni, dzięki czemu mecz doszedł do skutku²⁸. Częstochowa gościła drużyny piłki nożnej, które pokazały wysoki poziom techniczno-taktyczny, co zapewne przyczyniły się do rozwoju tego sportu w mieście.

Wraz z wybuchem I wojny światowej władze miasta wydawały rozporządzenia zakazujące zrzeszania się w klubach i stowarzyszeniach, co miało wpływ na ich dalszy rozwój. Mimo to, piłkarze dalej się organizowali. Jak pisano w ówczesnej prasie, w lipcu 1915 roku na placu J. Olewińskiego przy ul. Jasnej odbywały się codziennie mecze drużyn piłkarskich o mistrzostwo Częstochowy²⁹. W mistrzostwach brały udział takie drużyny, jak: Czenstochovia, Samson, Peltzery. Drużyna Czenstochovii w dniach 29–30 sierpnia rozegrała dwa mecze. Najpierw pokonała drużynę Samsona 7 : 1, by dzień później odnieść zwycięstwo nad zespołem Peltzery 1 : 0³⁰.

Piłka nożna stawała się coraz bardziej popularnym widowiskiem, które przyciągało ludzi. Świadczy o tym oprawa meczu, który został rozegrany 19 września 1915 roku na placu niedaleko koszar Zawady³¹. Towarzyszyła mu orkiestra, wejście na mecz było biletowane, a cały dochód został przeznaczony na cele charytatywne³². Impreza została powtórzona 10 października, kiedy to naprzeciwko siebie stanęły drużyny Czenstochovii i Unionu. Drużyna Czenstochovii była nader aktywna. Ciekawą inicjatywą była organizacja meczu noworocznego. Odbył on się na placu przy ulicy Cerkiewnej (obecnie Kilińskiego) 1 stycznia 1916 roku, o godzinie 14.00. Zawodnicy zmierzyli się z drużyną Peltzery, z którą we wcześniejszych pojedynkach wygrali 8 : 3 i przegrali 1 : 0. Tak oto prasa zapraszała na ten mecz:

Wejście dla publiczności będzie bezpłatne, co pozwoli przybyć w czasie oznaczonym wszystkim zwolennikom zdrowego, a tak dodatniego w swych skutkach sportu piłki nożnej³³.

Informacja o tym, iż piłka nożna w Częstochowie się rozwija, dotarła również do Warszawy. W kwietniu 1916 roku działacze Warszawskiego Koła Sportowego wysłali zaproszenie dla trzynastu najlepszych piłkarzy z Częstochowy na mecz, który miałby się odbyć w Parku Agrykoła w Warszawie. Chęć zmierzenia się z reprezentacją Częstochowy była tak wielka, iż działacze Koła Sportowego

²⁸ J. Lechowski, R. Hurkowski, D. Kuczmera, K. Nowiński, P. Smaczny, P. Strzelecki, S. Szczepłak, P. Zarzeczny, *Historia piłkarstwa warszawskiego*, Warszawa 1987, s. 10.

²⁹ „Goniec Częstochowski” 1915, nr 174, s. 2.

³⁰ „Goniec Częstochowski” 1915, nr 214, s. 2.

³¹ Obecnie ulica Dąbrowskiego.

³² „Goniec Częstochowski” 1915, nr 228, s. 2.

³³ „Goniec Częstochowski” 1915, nr 314, s. 3.

postanowili pokryć wszelkie koszty związane z tym wyjazdem³⁴. W źródłach brak jednak informacji, czy ten mecz piłkarski się odbył.

Początkowo nie istniała kadra instruktorów piłki nożnej w Częstochowie. Zaczęto jednak zwracać uwagę na potrzebę funkcjonowania nauczycieli wychowania fizycznego i gimnastycznego oraz odpowiedniego ich wyposażenia. „Gazeta Częstochowska” w 72 numerze z 1909 roku cały artykuł na pierwszej stronie poświęciła kwestii potrzeby wychowania fizycznego, w tym uprawiania piłki nożnej przez dzieci i młodzież. Autor zwrócił uwagę na brak wykwalifikowanej kadry oraz nieprzychylność rodziców³⁵. Ministerstwo oświaty w 1910 roku wydało rozporządzenie o przyznaniu zasiłku rządowego dla towarzystw, co miało na celu rozwój fizyczny młodzieży szkolnej³⁶. W lipcu 1910 roku ministerstwo oświaty rozesłało do kuratorów okręgów naukowych okólnik, polecający zająć się organizacją odpowiednich kursów dla nauczycieli gimnastyki. Kursy te odbywały się w seminariach nauczycielskich i innych tego rodzaju zakładach³⁷. Mimo rozporządzenia, częstochowskie szkoły nie posiadały specjalistów w tym zakresie, a co za tym idzie szeroko rozumiane wychowanie fizyczne nie było realizowane na początku XX w Częstochowie. Na problem zwrócili również uwagę uczniowie, pisząc list, który opublikowała prasa³⁸. Nie był to problem jedynie Częstochowy. Na łamach czasopisma „Sport” pojawił się artykuł, w którym autor zwraca uwagę na brak w Królestwie Polskim stowarzyszeń i klubów sportowych, które zapewnią dzieciom i młodzieży rozwój fizyczny³⁹. Miało to również wpływ na propagowanie i poznanie przez dzieci i młodzież piłki nożnej. Brak szkoleń z jej zakresu wiąże się zapewne również z brakiem osób, które znały jej przepisy i podstawy w nauczaniu. Niedostatek instruktorów sportu został zauważony. W dniu 1 listopada 1916 roku ruszył kurs gimnastyki i wychowania fizycznego. Przez pół roku odbywał się on w Zakładzie Gimnastyki pod kierownictwem L. Jarosza. Kurs przygotowywał głównie nauczycieli i nauczycielki⁴⁰.

W Częstochowie pierwszą osobą, którą można nazwać trenerem piłkarskim, był Frank Smalay – tajniki piłki nożnej poznał w Manchesterze City, a wiedzę swą przekazywał robotnikom fabryki La Czenstochovienne podczas meczów i treningów. Drużyny prowadzili zazwyczaj zawodnicy najbardziej doświadczeni, którzy mieli okazję podpatrzeć technikę i taktykę u innych zespołów spoza Częstochowy.

Oprócz infrastruktury w postaci boisk, brakowało również miejsc, gdzie można byłoby trenować w uproszczony sposób. Zauważyli to również miesz-

³⁴ „Goniec Częstochowski” 1916, nr 92, s. 3.

³⁵ „Gazeta Częstochowska” 1909, nr 72, s. 1.

³⁶ „Goniec Częstochowski” 1910, nr 8, s. 3.

³⁷ „Goniec Częstochowski” 1910, nr 29, s. 3.

³⁸ „Goniec Częstochowski” 1910, nr 68, s. 3.

³⁹ „Sport” 1910, nr 1, s. 1.

⁴⁰ „Goniec Częstochowski” 1916, nr 235, s. 4.

kańcy Częstochowy, którzy za pośrednictwem „Dziennika Częstochowskiego” zwrócili się do magistratu z prośbą o uporządkowanie parków, m.in. po to, by dzieci miały gdzie grać w piłkę⁴¹. Piłka nożna była coraz bardziej popularnym sportem – grano przy domach na Rakowie, Ostatnim Groszu, placach czy parkach. Nie były to jednak formy zorganizowane – z wytyczonymi liniami czy choćby bramkami. Początkowo jako bramki służyły dwie tyczki ze sznurkiem jako poprzeczką. Pierwsze prowizoryczne boisko zostało utworzone przy fabryce Mottów, gdzie również zostały rozegrane pierwsze mecze. Początkowo spotykano się również na placu artyleryjskim, na ugorach na Borze, oraz na tzw. placu Pompki, obok warsztatów kolei warszawsko-wiedeńskiej⁴². Okazja do utworzenia kolejnego boiska do piłki nożnej pojawiła się przy okazji Wystawy Przemysłowo-Rolniczej. Pod kierownictwem światowej klasy zapaśnika Władysława Pytlasińskiego zostało one przygotowane i oddane do użytku 12 sierpnia 1909 roku⁴³. Utworzono je w parku podjasnogórskim.

Brak było jednak miejsca, gdzie w piłkę mogłyby grać dzieci. W kwietniu 1914 roku do naczelnika powiatu częstochowskiego nadszedł cyrkularz warszawskiego okręgu naukowego, upoważniający go do zlecenia radzie miejskiej i gminnej, aby wyznaczyły place do gimnastyki oraz gier i zabaw dla dzieci⁴⁴. Większość gmin odniosła się do tego rozporządzenia negatywnie. Gminy Złoty Potok, Wancierzów, Huta Stara, Popów, Panki i Mykanów tłumaczyły się brakiem środków i miejsca. Gminy Dźbów i Grabówka wskazały już istniejące place przy szkołach, które według nich były wystarczające. W gminie Olsztyn postanowiono utworzyć taki plac 100 kroków od szkoły, zaznaczając jednak, iż będzie potrzebne 60 rubli rocznie na utrzymanie. Gminy nie widziały potrzeby, by tworzyć miejsca, gdzie mógłby się rozwijać sport, w tym piłka nożna.

Pod koniec czerwca 1914 roku został wydzierżawiony specjalny plac przy zbiegu ul. Jasnej i Centralnej, gdzie Stowarzyszenie Rzemieślniczo-Przemysłowe stworzyło boisko do piłki nożnej. Boisko to w późniejszym czasie wzbogaciło się o trzy trybuny i to na nim najczęściej rozgrywano mecze piłki nożnej w Częstochowie⁴⁵. Oprócz tego mecze odbywały się na boisku przy ul. Szkolnej (obecnie Dąbrowskiego), cyklodromie przy ul. Teatralnej (obecnie Wolności), placu przy kościele ewangelickim przy ul. Centralnej, placu przy ul. Cerkiewnej na wprost koszar Zawady, czy też placu J. Olewińskiego przy ul. Jasnej⁴⁶.

⁴¹ „Dziennik Częstochowski” 1906, nr 38, s. 1.

⁴² J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie...*, s. 72.

⁴³ T. Drozdek-Małolepsza, *Władysław Biegański, a higiena i sport podczas Wystawy Przemysłu i Rolnictwa*, [w:] J. Sętowski, *Władysław Biegański...*, s. 126.

⁴⁴ „Goniec Częstochowski” 1914, nr 106, s. 3.

⁴⁵ „Goniec Częstochowski” 1916, nr 133, s. 2, nr 264, s. 4.

⁴⁶ „Goniec Częstochowski” 1915, nr 213, s. 2, nr 304, s. 7.

Zakończenie

Początki piłki nożnej w Częstochowie były trudne. Wpływ na to miały brak tradycji, infrastruktury oraz kadry trenerskiej. Władze zaborcze nie stwarzały warunków dla powstawania stowarzyszeń oraz klubów sportowych – stąd też brak uporządkowania, jeśli chodzi o nazwy drużyn, gdyż przybierały one czasami nazwy na potrzeby konkretnego spotkania. Należy wspomnieć o wybuchu I wojny światowej, która zahamowała wiele działań w różnych dziedzinach życia, w tym sportu. Zapewne, gdyby nie szereg tych negatywnych czynników, rozwój piłki nożnej mógł być o wiele większy. Ważnym momentem w początkach piłki nożnej w Częstochowie było przybycie pracowników z innych regionów oraz państw do okolicznych fabryk. To oni, znając przepisy i zasady, byli pionierami w nauczaniu gry w piłkę nożną. W fabrykach, w których pracowali, tworzyli pierwsze drużyny. W promocji piłki nożnej swój udział mieli również uczniowie miejscowych gimnazjów, którzy tworzyli drużyny i rozgrywali mecze. Istotny wpływ na popularność piłki nożnej wśród mieszkańców Częstochowy i okolic miał mecz, który odbył się podczas Wystawy Przemysłowo-Rolniczej, pomiędzy ŁKS Łódź i Warszawskim Kołem Sportowym. Było to widowisko na wysokim poziomie, zgodne z przepisami gry w piłkę nożną. Pokazało ono poziom sportowy, do którego próbowały dążyć częstochowskie drużyny. Późniejsze mecze, które odbywały się w Częstochowie, były już na tyle atrakcyjne dla widowni, że wprowadzono nawet wejście płatne. Świadczy to o popularności tego sportu w mieście na początku XX wieku. Stał się on jedną z głównych form rozrywki dla mieszkańców.

Bibliografia

A. Źródła

I. Drukowane

a) Prasa

„Częstochowski Tygodnik Regionalny 7 Dni” (Częstochowa) 2004.

„Dziennik Częstochowski” (Częstochowa) 1906.

„Gazeta Częstochowska” (Częstochowa) 1909–1910, 1956–1979.

„Goniec Częstochowski” (Częstochowa) 1906–1918.

„Sport” (Warszawa) 1910.

B. Literatura

Drozdek-Małolepsza T., *Władysław Biegański a higiena i sport podczas Wystawy Przemysłu i Rolnictwa*, [w:] J. Sętowski, *Władysław Biegański (1857–*

- 1917). *Częstochowski lekarz, naukowiec i społecznik*, Częstochowa 2007, s. 123–130.
- Głąbski C., Lis Z., Malarski T., Marcinkowski J., Skotnicki J., Strzelecki M., Wieteska I., *50 lat Łódzkiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej*, Łódź 1969.
- Górecki J., *Jak spędzano czas wolny w Częstochowie na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] M. Batorek, J. Sętowski (red.), *Almanach Częstochowy*, Częstochowa 2000, s. 85–91.
- Hałys J., *Polska piłka nożna*, Kraków 1986.
- Kasprzak K., *Produkcja filmowa w Częstochowie w I połowie XX wieku*, [w:] M. Batorek, J. Sętowski (red.), *Almanach Częstochowy*, Częstochowa 2010, s. 141–149.
- Konieczny A., Krawczyk A., *Piłka jest okrągła: 50 lat piłkarstwa w województwie katowickim*, Katowice 1971.
- Lechowski J., Hurkowski R., Kuczmera D., Nowiński K., Smaczny P., Strzelecki P., Szczepiek S., Zarzeczny P., *Historia piłkarstwa warszawskiego*, Warszawa 1987.
- Łoś H., *Etnograficzno-historyczne przesłanki tworzenia się regionu i województwa częstochowskiego*, [w:] M. Stańczyk (red.), *Województwo częstochowskie. Szkice monograficzne w rozwoju społeczno-gospodarczym*, „Ziemia Częstochowska”, t. 12, Częstochowa 1978, s. 93–96.
- Małolepszy E., *Aktywność sportowa mieszkańców Częstochowy w czasach Biegańskiego*, [w:] J. Sętowski, *Władysław Biegański (1857–1917). Częstochowski lekarz, naukowiec i społecznik*, Częstochowa 2007, s. 131–139.
- Nowak S., *Z moich wspomnień cz. I, II, III*, Częstochowa 1933.

Prace niepublikowane

- Nowak J., *Ruch sportowy w Częstochowie w latach 1887–1939* (praca doktorska), AWF Wrocław 1973.

Genesis and the Development of Football in Czestochowa before 1918

Abstract

The economic growth of Czestochowa in the beginning of the XX th century caused the development of sport in the city and it's vicinity. The arrival of workers from other regions and countries to factories in Czestocowa triggered the formation of several soccer teams. The newly established football clubs began to compete with teams from other cities like Sosnowiec, Piotrkow or Lodz. In that period teams representing factories like La Czenstochovienne, Motte Meillassoux et Caullies and Peltzer et Fils played the highest number of matches. Also the schoolchildren representing the I Polish middle school, Philological middle school or the former Governmental middle school played soccer matches at that time. The lack of infrastructure and coaching staff were visible in the early stage of development of football in Czestochowa.

Keywords: football, Czestochowa, football beneath annexation.